

Szőcsné Gazda Enikő

Adatok Kovászna történeti néprajzához

A Székely Nemzeti Múzeum néprajzosaként 2002-től kezdve orbaiszéki alaputatást kezdeményeztem, amelynek célja e viszonylag szűk régió néprajzi jellegzetességeinek felmérése és feltárása lett volna. Az eredeti elképzelések szerint csoportos kutatást kívántam megvalósítani e térségben, felmérve a vidék néprajzi jellegzetességeit. Anyagi korlátok és az igazgatóság által felvázolt más irányú feladatok miatt e kutatás csak kis léptekkel indulhatott el, és csupán hétvégi, szabadidős partizánakcióvá minősülhetett.

Minden alapkutatás első lépése a történeti forrásokban való eligazodás. A vidék múltjának ismeretében fogalmazódhatnak meg azok az alapkérdések, amelyekben a jelent kutató szakembereknek el kell mélyedniük. A néprajz tárgya mindenekelőtt a hagyomány feltárása. Csupán az a jelenség számít viszont hagyományosnak, amelynek van történeti háttere, és amely már néhány generáció óta normatív modell egy közösség életében.

Dolgozatom arra keresi a választ, hogy Orbaiszék egyetlen helységében milyen mesterségeknek, valamint társadalmi jelenségeknek volt meg a történelemben az előképük, és melyek azok, amelyek – átívelve az évszázadokat – napjainkig hatással voltak a vidék életére.

Ez a dolgozat a Sepsiszentgyörgyi Állami Levéltár (SÁLvt), az Orbai Református Egyházmegye irategyüttese (OEmLvt), a Kovásznai Református Egyházközségi Levéltár (KEkLvt), a Székely Nemzeti Múzeum Orbaiszékre vonatkozó anyaga (Sz. N. M.), a háromszéki régi sajtó, valamint az eddig megjelent szakirodalom áttekintését, rendszerezését, elemzését tűzte ki célul. Meggyőződésem, hogy a történeti adatok megismerése és néprajzi nézőpontú értékelése közelebb vezet egy vidék népi kultúrájának kutatásához. A bőséges adatmennyiség csupán szakaszosan tekinthető át, ezért e tanulmány csupán a kutatott vidék egyetlen helységére, és pedig Kovásznára, és a helységen belül is csak néhány kérdéskörre koncentrált.

1. Kereskedelem, vásártartás

Minden vidék múltbeli és jelenbeli fejlődését erőteljesen befolyásolja, hogy mennyire könnyen közelíthető meg, és mennyire képes az önellátásra és a cserére. Jean-Yves Grenier fogalmazta meg, hogy egy vidék vagy korszak gazdaságának

megértésében rendkívül fontos szerep kell jusson az újkori társadalmak fogyasztási szokásai vizsgálatának. Ez azonban kevésbé ismert és kutatott terület.¹

Orbaiszék kutatására fokozottan vonatkozik ez az aggály. Annak ellenére, hogy viszonylag nyitott vidék volt, amelyen fontos kereskedelmi útvonalak vezettek át, hogy közelében helyezkedett el mind a Bodzai átjáró, mind az Ojtozi-szoros, hogy a Töröcsvári-szoros is csupán néhány órai járóföldre volt innen, a kereskedelem és a csere története egyáltalán nem volt kutatott az elmúlt periódusban.

Orbaiszék központjának, Kovásznának a 18. századtól megvoltak a legfontosabb adottságai ahhoz, hogy lendületes fejlődésnek induljon. Míg a 16–17. században még mind lakosság, mind pedig fejlettség szempontjából jóval elmaradt Zágontól és Gelencétől, a 18. századtól kezdve már az egyenes vonalú, lendületes fejlődés útjára lépett a helység. A mai példákkal ellentétben az említett században Kovásznának még jó töltött útjai voltak,² amelyeken a környék szekeres kereskedői a helységet könnyen megközelíthették. Valamikor az utak rendbetételét követően kezdett kialakulni és kifejlődni a kovásznai árucserre legfontosabb fóruma, a helyi vásár is.

Nem sikerült megállapítani, hogy mikortól tekinthető Kovászna vásáros helynek. A 18. század első felétől már említik a források a kovásznai Fülöp-napi sokadalmat és hetivásárt, valószínű, hogy többek közt ennek köszönheti a helység a lendületes fejlődését.

Az 1721-es *Conscriptio Carolina* így emlékezik meg Kovászna hetivásáraitól: „A falu előnyeik között említendő az, hogy minden szombaton hetipiacot tart, amikor is húst árúsítanak, legalább az ottlakóknak.”³ A szombati hetipiac valószínűleg a 18. század negyvenes éveiben kezdett kibővílni, és a század derekán a jobb vásár reményében vasárnapra tevődött át. 1741-ben ugyanis Bogdán Gergely, az eklézsia egyik megyebírája a 15 naponként tartott egyházi bírósági ülésen (*quindenális fórumon*) arról panaszkodott, hogy Isten és a Haza törvényeivel ellentétben „vásárnapokon a Kovásznai reformatum templom előtt a falu földin az Ország úttján vásárok kezdettenek lenni a napnak feljövésétől fogva majd dél elvettéig, a görögök s vásárhelyiek árujokat, égett borokot mindgyárt reggel ki rakván, ezek[ne]k s mások[na]k a templom tájatt székek bojognak, így scandalizálnak, s a vasárnapi isteni tiszteletet így gátolják.”⁴

Talán az egyház közbenjárására véglegesedhetett ismét a szombati hetivásár Kovásznán. A vásárok jövedelme bizonyára nem csak a helyi kereskedelem erősödését, az itt gyártott kézműves termékek eladásának megkönnyítését tette lehetővé, de a

---

¹ GRENIER é. n. 183.

² TAKÁCS 2002. 252.

³ BENKŐ 1999. II. 167.

⁴ SÁLvt, F. 65/1., Dónáth család levéltára, Fasc. III., 68–69.

vásári taxák lefizetése a városnak, majd az egyháznak amúgy is jelentős jövedelmet biztosított. 1797. január 27-én az esperesi vizitáció alkalmával a meghonosodott vásárok jövedelméről kihangsúlyozzák: „A Filep napi sokadalom és héti vásár jövedelme örök emlékezettől fogva a kovásznai református templom számára járandó lévén, a Domesticum Consistorium viseljen szorgalmatos gondot arra, hogy híven administráltassék és egyébre ne fordítottassék, hanem csak a templom romladozásának meg építésére.”⁵ Mindebből látható, hogy mind a Fülöp-napi, mind a hetivásárok jövedelme is a kovásznai református egyház vagyónát gyarapította. A kovásznai református egyház presbiteri jegyzőkönyveiből tudjuk, hogy 1820 körül a hetivásáron való árusítás jogát a helyi Consistoriumtól kellett megszerezni. Íme egy példa erre: „K. Vásárhelyi Turotzi Sándorné minék utánna a n[eme]s Communitás az arenda contractust, melyet egjütt kötöttek volt, vissza adta, Consistoriumunkot meg kereste személyesen, hogy mint eddig, úgy most is a gyapott árulást arendára egy esztendőre adná néki által a nemes Consistorium, ennél fogva a gyapot árulást mától kezdve esztendeig 36 R[énens] forintért ki is adá a szokott feltételek alatt, tudniillik, hogy a piatzot bőv és jó gyapottal tartsa, igaz fonttal mérvén, a fungens domesticus curator úrnak pedig a Consistorium facultatiót ad, hogy arendarius contractust aggyon a nevezett személynek az ecclesia képében.”⁶ Az egyház gondoskodott tehát arról, hogy minden héten megkaphassák az emberek a legszükségesebb javakat. Nem csak vásáriilletéket szedett tehát, hanem a piac ellátottságát tervszerűen irányította is.

1820-ban, a Cziráky-féle összeírás idején a hetivásár újból szombati napon volt, mivel a szomszédos helység lakói az összeíró biztosoknak kihangsúlyozták: „Vagyon ismét második vásáros hely Kovászna, innen [Barátostól] három fertály óra menőhely, az hol minden szombaton vásárok szoktak esni, szoktak odamenni apróbb kereskedők, gabonáinkot és egyéb apróbb eladni való jóvainkot eladhatjuk.”⁷

Nem sok információnk van arról, hogy milyen árut lehetett kapni a kovásznai hetivásárokon, és hogy milyen méretűek voltak ezek. Abba sincs betekintésünk, hogy mekkora volt ezeknek a vonzási körzetük, honnan jöttek a vásárlók ide. Nagy Ferenc 1842-es Vásárlaistroma megemlíti, hogy „Kovászna (Háromszék) hetivásá-raiba nyáron át friss havasi, télbe tömlő-túrót kaphatni, május 1-sején kendermagvására van.”⁸ Ennyi csupán a pontosabb információ, amelyhez a történeti források hozzásegítenek. Nem véletlen, hogy Nagy Ferenc éppen a kovásznai híres túró

⁵ OEmLvt, Vizitációs jegyzőkönyv.

⁶ KEKLvt, Presbiteri jegyzőkönyv, I/18., 173–174.

⁷ TAKÁCS 2002. 252.

⁸ NAGY 1979. 512.

emeli ki a fontos vásártermékek közül. Kozma Ferenc 1879-es összefoglalójából tudjuk, hogy Háromszéken a leghíresebb sajtot és túrót Kovásznán állították elő. Különösen nagy hírneve volt az ún. szemerke-túrónak, amelynek különleges elkészítési módját Kozma kuriózumként le is jegyezte: „Káskával (sajt) és szemerke-túró készítéssel Háromszék megyében, különösen pedig Kovásznán többen foglalkoznak. Ezek frissen fogyasztva a legjobb ízű eledelnek közé tartoznak. A szemerke-túrót fenyőkéregbe teszik és köménymaggal vegyítik, s így ezen kétféle íz által van áthatva. Csak tavasszal és nyárban készítik, míg a fák nedvkeringése a kéreghántást megengedi. (...) Piacz: a helyi vásárok s különösen Brassó.”⁹

Az 1880-as évektől kezdődően már a Kereskedelmi- és Iparkamara gondoskodott a vásárokról, és vigyázott arra, hogy a helységben meglévő iparágak művelői legyenek a hetivásárok kizárólagos árusítói. Az 1887. évi XVIII. törvénycikk 1. paragrafusán alapján meghatározták: „Kovászna nagyközségben a kovács, csizmadia, cipész, asztalos, kerekes, szabó, lakatos, szijgyártó és timár ipar kivételével (...) minden más iparágra nézve megengedtetik a hetivásáron megjelenni és ott iparcikkeiket, a vásári rend megtartása mellett, elárúsítani.”¹⁰

Az országos vásárok, avagy más néven *sokadalmak* abban különböztek a hetivásártól, hogy oda szabadon jöhettek az ország bármely részéről az iparosok, és portékájukat a vásári vám lefizetése után szabadon kínálhatták a környékről összesereglett vásárlóknak.

Orbán Balázs a *Székelyszék leírásában* megemlíti, hogy Kovászna vásáros hely, négy sokadalommal: Eufrosina (február 17.), Mária Magdolna (július 22.), Sz. Márton (november 11.) és Fülöp (május 2.) napján.¹¹

A kovásznai országos vásárok közül minden bizonnyal a Fülöp-napi a legrégebbi, amelynek jövedelme a helyi református egyházat illette. Eredete több szerző szerint is a reformáció előtti időkre tehető. A Vajna Mihály által megírt, kéziratban maradt *Kovászna monográfiája* a Fülöp (Jakab)-napi sokadalmat búcsús vásárnak tartja: „A templom körül hajdanában nagy búcsút tartottak minden évben Jakab napján (május hó 2-án). Erre távol eső vidékekről is sokan sereglettek össze. Megjelentek a czinczások, az akkori idők vándorkereskedői az ók különféle áruikkal, s igen jó vásárt csaptak. Nemkülömben eladni való kendermagját mindenki ide hozta. Erről a mai május 2-diki vásárt, mely hosszú időn át nem tartozott az országos vásárok közé, kendermagsokadalomnak neveztek, s így nevezik ma is. A búcsú és a vásár annak rendje szerint tartalmaz lakomával járt. Innen ered Kovászna és

---

⁹ KOZMA 1879. 300.

¹⁰ *Székelyszék Nép*, XXXII., 1914. jan. 29., 11. szám.

¹¹ ORBÁN 1869. III. 149.

vidékének közmondása: *Nem minden nap Jakab nap, vermet ne áss magadnak.*¹² Valószínű, hogy a Fülöp-napi sokadalom lehetett az az évi egy országos vására Kovásznának, amelyet az 1820-as Cziráky-összeírás említ: „sokadalom idején más helységekből is elegendő portékákat hoznak az örmények, sátorral más mesteremberek árújokkal eljönnek, akiktől pénzzel mindent kapván, vásárolhatunk.”¹³

Orbán Balázs szerint a más három vásár megtartásának jogát 1840-ben Deák Tamás ügyvéd közbenjárására nyeri Kovászna.¹⁴

Úgy tűnik, hogy a Fülöp-napi sokadalmon kívül a novemberi vásár volt népe-sebb, ismertebb sokadalma Kovásznának, ennek forgalmáról jó néhány eszten-dőn keresztül beszámolt a háromszéki sajtó. Az állatvásár többnyire egy nappal megelőzte a kirakodó vásárt. 1905-ben például a tudósítás szerint „Különösen a pénteki állatvásár volt rendkívül látogatott úgy eladó, mint vásárlók tekintetében. Bár csak egy nappal előzte meg a nagyborosnyói vásár a kovásznait, mégis roppant nagy volt az állatfelhajtás. Eladott 14 ló, 106 darab szarvasmarha és 36 darab ser-tés, vagyis összesen 156 darab felhajtott állat.”¹⁵ Az őszi kirakóvásárnak a káposzta volt a legkeresettebb cikke a század elején, ennek beszerzésére a Királyföldről is érkeztek száz vásárlók.

Az évszázadok során tehát állatokat, túrót, sajtót, káposztát, szeszes italokat, cipőt, vasneműt, zárat, bútorneműt, gyapotot és ruhaneműt biztosan lehetett kapni a kovásznai hetivásárokon és sokadalmakon. A helyi kisember szükségleteit többnyire ezekkel lehetett fedezni.

Francia kereskedelem-kutatók szerint minden kereskedelem eredetileg három szükségletre vezethető vissza: „a fizikai reprodukcióhoz szükséges *alapvető javakra*, a *luxustermékekre*, melyek fogyasztása a rendelkezésre álló jövedelem függvénye és személyes igényeket elégítenek ki, végül a *hivalkodó javakra*, melyek fogyasztása a társadalmi presztízs és figyelemfelkeltés igényeivel kapcsolatos.”¹⁶ Amennyiben ezt a modellt a kovásznai vásárookra próbáljuk alkalmazni, megá-lapítható, hogy ezeken inkább a fizikai reprodukcióhoz szükséges javak jelentek meg. A helyi vásáron elsősorban a kisemberek igény szintjéhez szükséges javakat lehetett megvásárolni. A levéltári források a bizonyítékok arra, hogy a 18–19. szá-zadban a jelentősebb nemesi családok a reprezentációs javakat, amelyekkel társa-dalmi presztízsüket teremtették meg, távoli vidékekről hozatták maguknak, bécsi vagy görög kereskedőktől vásárolták.

¹² VAJNA 1935. 9. verso.

¹³ TAKÁCS 2002. 236.

¹⁴ ORBÁN 1869. III. 149.

¹⁵ *Székelly Nemzet*, XXIII., 1905. nov. 13., 170. szám.

¹⁶ GRENIER é. n. 185–186.

A hetipiacok és sokadalmak meghonosodása Kovásznán tehát lehetőséget teremtett a helységnek, hogy a kereskedelmi háló szemévé váljon, de csak parányi része volt e hálózatnak, nem tudta a környék embereinek teljes szükségletét ellátni. A Kovásznán meghonosított modell magába foglalta azt az alternatívát, hogy a helyi lakosság időnként más kézműves helységek és vásárok felé orientálódik, és igény szintjét az ideiglenes migrációk révén próbálja teljes mértékben kielégíteni. A népi tudáshoz az is hozzátartozott, hogy informáltak legyenek az itt lakó emberek arról, melyik vásáros helynek melyek a jellegzetes, csak ott megtalálható portékái.

A kovásznaiak vásárlátogatása tehát nem csak a helyi sokadalomra korlátozódott. Az 1820-as Cziráky-féle összeírás szerint az orbaiszéki falvak lakói látogatták a várhegyi keddi vásárokat, amelyekre „kézdívsárhelyi, bécsi és más portékákkal kereskedők, úgy más városokról és falukról is más portékákkal kereskedő emberek szoktak mindenkor gyülekezni, adni-venni alkalmas hely. Sokadalom is kétszer szokott lenni esztendőnként.”¹⁷

A papolci évi négy sokadalomban elsősorban az állataikat, valamint a gabonájukat adhatták el a kovásznai gazdák.¹⁸

Zabola évi négy sokadalma is szívesen látogatott volt, tekintettel arra, hogy nagyon közel volt Kovásznához, és mivel „ott szoktak lenni gyergyai, csíki, brassai és más helyekről való kereskedők.”¹⁹

Kézdívsárhelynek nemcsak azért voltak kedveltek a sokadalmi, mert közel estek. Mivel e helység Háromszék legnagyobb kézműves települése volt, a kézdívsárhelyi csütörtöki hetivásárokon jóformán minden portékát meg lehetett vásárolni: a híres vásárhelyi csizma mellett kerámiatermékeket, ruhaneműt, kádártermékeket, vasneműt, bútorneműt szerezhettek be az ide látogatók.

Valamivel távolabb estek, ennek ellenére szívesen látogatottak voltak a sepsiszentgyörgyi és a brassói sokadalmak is. Az utóbbi város sokadalmait már csak azért is felkeresték a potenciális vásárlók, mivel Corona városában számos török kereskedő fordult meg, akik keleti árukkal látták el Erdély lakosságát.²⁰

De a sokadalmak és hetivásárok nem csupán térbelileg, hanem kalendarisztikusan is felosztották, tervszerűsítették az emberek hétköznapjait, esztendejét. Az áru cseréje tehát nem pusztán egyedi jelenség volt, hanem a kovásznaiak szélesebb értelemben vett kulturális rendszerének a része, egysége volt. Megszabta és befolyásolta

---

¹⁷ TAKÁCS 2002. 251.

¹⁸ TAKÁCS 2002. 251.

¹⁹ TAKÁCS 2002. 252.

²⁰ A török áruk forgalmáról már a híres humanista, Johannes Honterus is beszámolt. Lásd NUSSBA-CHER 1990. 127.

a mindennapi életet, ugyanakkor szertartásossága, ismétlődése révén ritualizálta a helységbeliek életét, akárcsak az ünnepek vagy az emberi élet fordulói.

A vásár a kulturális háló része volt: a kovásznai ember egyik legfontosabb lehetősége volt, hogy kapcsolatba lépjen idegenekkel, hogy összehasonlítsa önmaga gazdasági és kulturális helyzetét az idegenekével, a szomszéd helységbeliekével.

A kovásznaiak vásározási szokásai tehát nem csupán gazdaságilag lendítették fel a helységet, de megteremtették a fejlődéshez oly nélkülözhetetlen összehasonlítási alapot, a migráció révén megtanították a helybelieket a máság megismerésére és értékelésére.

2. Deszkarágó Kovászna

A kovásznaiak létformáját, mindennapi tevékenységét mindig meghatározta a helységet körülvevő nagy erdőhatár. Kovászna gúnyneve azért volt „deszkarágó Kovászna”²¹, mivel már nagyon korán elszaporodtak a környékén a vízfűrészek, és a fő jövedelmi forrása a kovásznaiaknak a deszka eladásából és a fa feldolgozásából származott.

A fűrészek megjelentéről korai adataink is vannak: Cs. Bogáts Dénes az azóta már megsemmisült orbaiszéki törvénykezési jegyzőkönyvekből közöl egy 1608-as adatot egy közfűrészről, amely a Kovászna vize mellett állt.²² 1690-ben a kovásznai Deme család fűrészt,²³ 1697-ben Erdős János fűrészt,²⁴ 1714-ben Vajna István fűrészt,²⁵ 1715-ben a Csúszok fűrészt,²⁶ 1722-ben a vajnafalvi Csutak Mihály fűrészt,²⁷ 1752-ben Bogdán Antal fűrészt,²⁸ 1828-ban az Oloszok, Csutakok, Kovátsok, Gotzok és Fazakasok közösen építendő fűrészt²⁹ említik a források. Az 1721-es Conscriptio Carolina kiemeli, hogy a településen az adózóknak tíz saját fűrészmalom van.³⁰

A 18. században a gelencei és a kovásznai deszka fogalom volt a környéken. Cs. Bogáts Dénes adataiból megtudhatjuk, hogy a kovásznai deszkát már ekkor

²¹ DUKA 1995.

²² BOGÁTS 1943.

²³ Sz. N. M., Orbaiszéki törvényszéki iratok I. 17.

²⁴ SÁLvt, F. 65., 1-es lelt. sz., Fasc. II., 55.

²⁵ SÁLvt, F. 55., Fasc. II., 63.

²⁶ SÁLvt, F. 75., Fasc. IV., 146.

²⁷ SÁLvt, F. 79., Fasc. I., 44.

²⁸ SÁLvt, F. 65., 1-es lelt. sz., Fasc. III., 103.

²⁹ SÁLvt, F. 79., Fasc. I., 162.

³⁰ BENKŐ 1999. II. 167.

többre értékelték, mint a gelenceit: 1762-ben az árkosai Mihály család 200 gelencei deszkáért 6 rajnai forintot és 20 krajcárt fizetett, ugyanennyi kovásznai deszkáért ugyanekkor 10 rajnai forintot fizettek ki.³¹

A kovásznai fűrészek teljesítménye hatalmas volt. Fényes Elek 1840-es statisztikájában megemlítette, hogy évente kb. 200 000 darab fenyő- és tölgyfadeszka készült itt, amelyet nagyjából a brassói piacokon adtak el.³²

Kozma Ferenc 1879-es székelyföldi felmérésében megemlítette, hogy Háromszéken „mintegy 160–200 fűrészmalom [működik]: (Zágon erdőségein 50, a papolczin és kovásznain 20–20, a bereczkin 15, lemhényin 2 stb.).”³³ E felsorolásból is látható, hogy a háromszéki deszka zömét az orbaiszéki fűrészek biztosították. Ezek közt is roppant jelentős volt a kovásznai fűrészek szerepe.

Akárcsak a malmokat, a fűrészeket is gyakran több család, vagy legtöbbször egy egész nemzetség birtokolta. Ilyen esetekben a használatnak is természetszerűen közösnek kellett lennie. Hogy a jövedelem elosztása igazságos legyen, az osztozkodás alkalmával már megszabták, hogy a hét melyik napján ki használhatja a fűrész. Ugyanez a módszer érvényesült akkor is, amikor adósság fejében a fűrésznek egy részét zálogba leköötötte a tulajdonos.

A kovásznai ember a zöld aranyat nem pusztán deszkaként értékesítette. A gerendává faragott orbaiszéki épületfát egész Kézdi- és Sepsiszek használta.³⁴

Fényes Elek 1840-es statisztikájában dicséretesen szól a kovásznai kádárokról, akik ekkor már a polyáni, lemhényi, almási, gelencei, hermányi és papolci faedénykészítők mellett termékeikkel jelen voltak a környék vásáraiban.³⁵ Kozma Ferenc 1879-es összesítése szerint Kovásznán faedénykészítéssel 2 ember foglalkozott hivatásszerűen, 6-an pedig időszakos kereseti lehetőségnek tartották a faedények készítését.³⁶ Jó minőségük mellett szól az is, hogy az 1885-ös budapesti országos kiállításra beszerzendő tárgyak listáján már megjelennek a kovásznai faedények, csebrek, sajtárok, mosogatók, mosdók, tejverő- és víztartó edények.³⁷ Valószínű, hogy a kádártermékek mellett esztergált faedényeket is készítettek már régtől fogva a helység ügyesebb kezű mesteremberei. A kovásznai esztergált fadóbozokat mindenesetre az 1885-ös budapesti országos kiállítás előtt már számon tartották

---

³¹ BOGÁTS 1943.

³² FÉNYES 1840. 78.

³³ KOZMA 1879. 261.

³⁴ BENKŐ 1999. II. 159.

³⁵ FÉNYES 1840. 78.

³⁶ KOZMA 1879. 296.

³⁷ *Székely Nemzet*, II., 1884. ápr. 17., 59. szám.

az iparfejlesztő biztosok.³⁸ Az 1907-es sepsiszentgyörgyi székely kiállítás tovább is igazolja feltevésem: házi faedényekkel (túrorborítóval, sőtartókkal, tányérokcal, tálakkal) jelent meg e kiállításon Zágoni Lajos iparos.³⁹

Napjainkban az orbaiszéki szitakészítésről elsősorban Csomakőrös jut eszünkbe. A kőrösi szításokról jónéhány tanulmány látott már napvilágot.⁴⁰ Az már kevésbé ismert tény, hogy a szitakéreg készítésében valamikor Kovászna is jeleskedett. Kozma Ferenc 1879-es beszámolójában a szitakéreg készítését Kovásznához és Zágonhoz köti. Valószínű, hogy Kőrös a szitaszövet szövését és összeállítását végezte, ehhez nyújtott segítséget Kovászna a szitakéreg elkészítésével. E mesteriség elég elterjedt lehetett a 19. század végi Kovásznán, ugyanis Kozma összesítése szerint 5 ember állandóan, 15 pedig időszakosan ezzel foglalkozott. A szitakérget Brassó és Szeben piacain árusították ekkortájt.⁴¹ A kovásznai szitakéreg csaknem valamennyi háziipari kiállításon megjelent: az 1885-ös budapesti,⁴² az 1891-es temesvári,⁴³ az 1907-es sepsiszentgyörgyi székely kiállítás⁴⁴ mind példa erre.

A jó minőségű faanyag még ritkább fafeldolgozó mesterségek meghonosodását is elősegítette: Kozma Ferenc megemlíti, hogy gazdasági eszközök készítésével Kovásznán 5-en állandóan, 6-an pedig időszakosan foglalkoznak. Kozma azt is elárulja, milyen típusú gazdasági eszközökre gondolt: sámfára, kaptafára, osztóvátára, ernyőfára.⁴⁵ Fényes Elek statisztikájából tudjuk, hogy 1840 körül az égerfa gyökeréből pipaszárazakat is készített néhány kovásznai ezermester.⁴⁶ Az 1820-as Cziráky-féle összeírás kerékgyártó mesterembert is említ a helységben.⁴⁷

A deszkájáról oly híres Kovásznán minden bizonnyal az asztalosságnak is komoly hagyománya volt. Nincsenek pontos adataink arra nézve, hogy a tudatban orbaiszékiként jelzett festett bútorok hol keletkezhettek, mindenesetre Kovászna, Barátos, Papolc vagy Zágon jön elsősorban számításba. A 19–20. század fordulóján Kovásznán 26 asztalos mesterember működött, ez is jelzi, hogy e mesterségnek komoly hagyománya volt a helységben. A mesteremberek kimutatásából látható, hogy ekkor az asztalosság volt a legvirágzóbb mesterség.⁴⁸ Ekkorra már

³⁸ *Székely Nemzet*, II., 1884. ápr. 17., 59. szám.

³⁹ *Székely Nép*, XXV., 1907. okt. 24., 130. szám.

⁴⁰ Lásd például: MOLNÁR 1992.

⁴¹ KOZMA 1879. 297.

⁴² *Székely Nemzet*, II., 1884. ápr. 17., 59. szám.

⁴³ *Székely Nemzet*, IX., 1891. aug. 8., 121. szám.

⁴⁴ *Székely Nép*, XXV., 1907. okt. 26., 131. szám.

⁴⁵ KOZMA 1897. 297.

⁴⁶ FÉNYES 1840. 78.

⁴⁷ TAKÁCS 2002. 236.

⁴⁸ POTSA 1899. 166–167.

nem virágozták a bútorokat, és fokozatosan teret hódított a műbútor-asztalosság. A századforduló asztaljai közül egy emelkedett ki a névtelenség homályából: Némethi Árpád ugyanis 1900-ban résztvett a marosvásárhelyi székelly kiállításon,⁴⁹ és ugyanezen esztendőben megbecsült munkássága jeleként az országos ipartestület ezüstérmét nyerte el. Némethi munkásságának jellemzéseként a háromszéki napilap kiemeli, hogy „Némethi Árpád a Háromszéki Takarékpénztár részére is gyönyörű magyar stílusú bútorokat készített, s az igazgatóság által külön jutalomban is részesült.”⁵⁰ A marosvásárhelyi kiállításra faragott képrámákat szállított.⁵¹

A vessző, csigolya felhasználása nem volt nagyon elterjedt Kovásznán. Mégis 1900 körül ritka mesterséget gyakorolt egy kovásznai mesterember. Ráduly János ugyanis Kovászna és környékének egyetlen szekérekészítője volt.⁵²

A fa tehát dominánsan meghatározta és napjainkban is hatással van a kovásznai emberek mindennapjaira. Láthattuk, hogy hány fafeldolgozó mesterség indult virágzásnak a századok során Kovásznán, hogy aztán a 20. században a fa megmunkálására szakosodott gyárak jöjjenek létre és adjanak több embernek kenyeret, elsősorban a kommunizmus évtizedeiben.

3. Malomipar és kőfeldolgozás

Ha már Kovászna híres fűrészéről szóltunk, nem szabad megfeledkeznünk a malmairól sem. Malom és fűrész sok esetben egymás mellett épült, mivel mindkettőnek a víz volt a működtetője.

A gyors folyású Kovászna pataka, de még a napjainkban oly jelentéktelennek tűnő Mész pataka is számos malmot hajtott. Minden jelentősebb kovásznai család rendelkezett malommal, de néha a külső birtokosok is vásároltak és működtettek malmot Kovászna határain belül. Így például a szalontai gróf Tholdi Istvánnénak,⁵³ a zabolai Horváth Farkasnak,⁵⁴ a pávai Vajna Istvánnak⁵⁵ tudunk itteni malmáról. Ezeknek a birtoklása presztizskérdés volt: jelentősen növelte a család tőkét, biztos és állandó jövedelmet hozott.

---

⁴⁹ *Székelly Nemzet*, XVIII., 1900. jún. 18., 90. szám.

⁵⁰ *Székelly Nemzet*, XVIII., 1900. máj. 21., 77. szám.

⁵¹ *Székelly Nemzet*, XVIII., 1900. jún. 18., 90. szám.

⁵² *Székelly Nép*, XXVII., 1909. nov. 25., 129. szám.

⁵³ SÁLvt, F. 30., Orbaiszéki iratok, 3. csomag, 214-es iratcsomó, 5–6.

⁵⁴ SÁLvt, F. 30., Orbaiszéki iratok, 4. csomag, 2/32-es iratcsomó, 14.

⁵⁵ SÁLvt, F. 55., a pávai Vajna család iratai, Fasc. II. 63.

A malom nemcsak a potenciális jólét, de egyben veszedékek forrása is volt. Íratlan szabály volt, hogy a saját boldogulás érdekében nem illik a más malmos gazdáknak kárt okozni. A kovásznai Bogdánok malmát például 1689-ben azért említik a források, mivel Bogdán Gergely és tulajdonos társai a jobb jövedelem érdekében nagyobb gátat építettek a patakra, ezáltal a más gazdák őrlési lehetősége lecsökkent.⁵⁶

A molnárság megbecsült mesterség volt a 18–19. században. Minden tulajdonos igyekezett évről évre szerződést kötni egy-egy lelkiismeretes molnárral. E szerződéseknek köszönhetjük, hogy aprólékos malomleírások is maradtak ránk e korból. Az egy esztendő szerződés megkötésének ugyanis részletes vagyonelemtárral kellett kezdődnie a malomház biztonságos megőrzése érdekében. 1767-ben például özvegy gróf Tholdi Ádámné Teleki Krisztina malmának belső berendezése, békereke, derékvasa, csapjai, perpendeje jó volt, de maga a malomház „a régiség miánn alásó fundamentomon mindenütt elrothadott egészen. A lakó vagy tüzelő háznak, a kamarájának külső oldala is igen el rothadozott, annyira, hogy néhol deszkával is pótolják és gyámolgtják. Az egész háznak fedele is felettébb régi, minden nap új supozást vár.” A malomházhoz tartozott egy régi istálló, amelynek „felső része alatt szekérszín volna, de a víz elmosta volt a földet.”⁵⁷ 1791-ben a pávai Vajna István Kovászna területén lévő malma „külső tekintetben jó státussában” volt, „sendely fedél alatt.” Volt benne egy vörös csempékből álló tüzelő kemence, valamint egy fogas. A lisztelő malomházban két lisztelő kerék volt, részletesen lejegyezték ezek állapotát és az alkatrészeit. A kásamalomnak „mind a falai, mind a fedele reparatiót kíván”, belülről a kásacsináló kerekek mind jók voltak. A kásatoró malom „egy tengeljel jár az árpa kása csinálóval.” A deszkát vágó fűrészmalom „deszkával alkalmatosan be van fedve, az ajja megjárna, csak hogy a talp el kezdett rothadni.” A malom udvarán volt egy zsuppal fedett négyszögű istálló, és egy szarvazatlan, fedetlen sertéspajta.⁵⁸

Más helységek molnárszerződéseiből tudjuk, hogy a kontraktusokban részletesen leszögezték azt is, mi a feladata a molnárnak, és mit vállal magára a tulajdonos. A malom melletti istálló például azért volt szükséges, mert a molnárok feladatai közé tartozott a sertések felhizlalása. A malomtulajdonos megszabta, hogy hány hizott disznóra tart igényt, a molnár ezen kívül annyit hizlalhatott magának, amennyit az őrlésért visszatartott saját lisztje lehetővé tett.

⁵⁶ SÁLvt, F. 65/1., Szörcesei Donáth család levéltára, Fasc. II. 62.

⁵⁷ SÁLvt, F. 30., 3. csomag, 214. dosszié, 5–6.

⁵⁸ SÁLvt, F. 55., Fasc. VI., 4.

Az egyre gyarapodó lakosságú Kovásznán egyszerre több malom működtetése vált szükségessé. Az 1721-es *Conscriptio Carolina* a helységről írva kiemeli, hogy „a faluban elegendő malom van mind a birtokos urak, mind az adózó lakosok, sőt a szomszédos falvak őrléséhez is.”⁵⁹ Az 1820-as Cziráky-összeírásokról a kérdezettek szintén arról számoltak be, hogy „malmaink falunkba bővségesen vagynak, úgy hogy másuvá őrlöni nem megyünk, sőt a molnárok magok a gabonát és kész lisztül haza is viszik.”⁶⁰ E malmok már nem csupán a helység állandó lakosságát látták el: ebben a periódusban már sok vendége volt a kovásznai híres savanyúvízes fürdőnek, így a vendégek ellátására is gondolni kellett.⁶¹

A 19. század legvégén Kovásznán még mindig virágzó iparág volt a malomipar, 14 embernek nyújtott állandó kenyérkereseti lehetőséget.⁶² 1941-ben a Kovászna és Vidéke Ipartestületben még 26 molnár működött, azt viszont nem tudhatjuk, hogy közülük hányan dolgoztak ekkor Orbaiszék székhelyén.⁶³

Nem véletlenül foglalkozunk a kovásznai kőbányászattal ugyanebben a fejezetben. Kovászna híres kőterméke ugyanis éppen a malomkő volt. Benkő József a *Transsilvania specialis*ban azt a nézetét fogalmazta meg, hogy a Kovászna helység-név minden bizonnyal a *Kőhasznából* származik, tekintettel arra, „hogy e helység ma is, de sokkal inkább a régi időkben nem csupán az ottlakókat látta el malomköveivel, hanem széles körben a szomszédos falvakat is.”⁶⁴ A helység területén több kőbánya volt, amelyben állandó jelleggel fejtették a követ. Az 1820-as Cziráky-összeírás kihangsúlyozza például, hogy „építeni való bányákó, köszörűkő, malomkőbányák vagynak.”⁶⁵

A kovásznai presbiteri jegyzőkönyvek több esztendőn át foglalkoztak a kőbánya kérdésével, tekintettel arra, hogy az egyik bányászó hely éppen az eklézsia Ögyümlöcs nevű erdejében volt. A sorozatos híradás is jelzi, hogy a kő bányászásáért a kovásznai református egyháznak kellett meghatározott összeget fizetni. 1802-ben például a kovásznai Benke Illyés molnárt megbüntették azért, mert az eklézsia híre nélkül vágott több malomkövet magának.⁶⁶ Egy 1822-es híradás szerint az eklézsia erdejében lévő bányát Barkótzai Illyés nyitotta meg, és attól kezdve évenként megújított szerződés alapján a követ valamelyik mesterember fejtette.⁶⁷ A bánya

⁵⁹ BENKŐ 1999. II. 167.

⁶⁰ TAKÁCS 2002. 236.

⁶¹ TAKÁCS 2002. 236.

⁶² POTSA 1899. 166–167.

⁶³ SÁLvt, F. 155., oldalszámozás nélkül.

⁶⁴ BENKŐ 1999. II. 167.

⁶⁵ TAKÁCS 2002. 236.

⁶⁶ KEKlvt, Presbiteri jegyzőkönyv, I/18., 26–27.

⁶⁷ KEKlvt, Presbiteri jegyzőkönyv, I/18., 206.

évi bérleti díja 33 rajnai forint tiszta jövedelemhez juttatta a kovásznai református egyházat. A szerződő felet arra kötelezték, hogy a díj lefizetése ellenében az erdő fáit is óvja, „idegent semmi tekintetbe oda nem vihetnek, magokon kívül ki lesznek rekesztve, és csak a malom kő vágásra, adásra adatik hatalom, többre nem.”⁶⁸

Kozma Ferenc felméréséből tudjuk, hogy a kovásznai malomkövek az egész Székelyföldön elterjedtek, de eljutott a fogarasi piacokra is, ahol a királyföldi szászok is vásárolhattak belőle. 1879-ben Kovásznán még 2 ember foglalkozott a malomkövek termelésével.⁶⁹

Malom és malomkő bőségesen termelt tehát Orbaiszék székhelyén. Nem csoda tehát, ha a szeszélyes, gyakran áradásokkal fenyegető, a kovásznaiak házait és telkeit veszélyeztető Kovászna pataka, valamint a kőbánya megbecsült, féltve őrzött kincse volt a helyieknek.

4. Vasbányászat, kovácsmesterség

A Berecki-havasok Kovásznától Zágonig terjedő részéről már régóta tudják a szakavatott emberek, hogy szideritet tartalmaz, amelyből vasat lehet olvasztani. A vasolvasztással több ízben is kísérleteztek itten. 1907-ben az egyik kovásznai tanító, Kocsis István a Dobromir nevű erdőrészen például egy ősrégi vasbánya nyomaira akadt, ahol vastag salakréteget talált.⁷⁰

A vasolvasztást viszont nem csak a fémek felfedezésekor gyakorolták. Vajna Mihály egy Kovásznáról írt cikkében megemlíti, hogy 1860 körül „a Térreten, átellenben a Horgáczy völgyével vaskohót és öntödét tartott fenn egy társulat, melyhez a követ, a sphaerosideritet a kohó körül terjedő hegyekből fejtették. Pár év múlva azonban a kalapácsok zaja elnémult, mert a szénnek és vaskőnek a kohóhoz fuvarozása s a termelt vasércnek elszállítása az akkori közlekedési viszonyok s más okok miatt, a kohó működésének megszüntetését vonta maga után. A kohót és a körülötte keletkezett telepet ismeretlen okból származott tűzvész rombolta össze, emésztette meg.”⁷¹

Kozma Ferenc 1879-es felmérésében röviden megemlékezett a kovásznai vasöntödéről. Szerinte brassóiakból és külföldiekből álló részvénytársaság indította a kovásznai kohókat és öntödét, és ebben a „legfinomabb acél” volt előállítható.⁷²

⁶⁸ KEkLvt, Presbiteri jegyzőkönyv, I/18., 208–209.

⁶⁹ KOZMA 1879. 299–300.

⁷⁰ Székely Nép, XXV., 1907. szept. 21., 116. szám.

⁷¹ VAJNA 1892.

⁷² KOZMA 1879. 29.

Roediger Lajos, Kovászna néprajzosa önéletírásában szintén eleven képet rajzol a kovásznai vasöntésről: „Másodízben 1864-ben kerestük fel Kovásznát, akkor is per-se kocsin és Diligence-on téve meg az utat, mert vasútnak még csak a híre volt meg akkor. Élénk emlékezetemben van, hogy ezen alkalommal a Nagy Ezékiel uram (...) vasöntődéje is működésben volt ez alkalommal. Négy nagy kovács fúvó élesztgette a vasolvasztó tüzeit, és a kifolyó vasból néhány hammuzsírőző üst tellett ki.”⁷³

A vas megmunkálására tehát az alapanyag megvolt örökké a Kovászna környéki hegyekben. A vidék fejlettségi szintje viszont nem mindig tette lehetővé a folyamatos vasöntést. A kész vas megmunkálására már több lehetőség nyílt. Kovásznának folyamatosan voltak kovácsai, akik a mindennapok vastermékeit előállították, és ezáltal a környék ilyen irányú szükségletét kielégítették.

Az 1820-as Cziráky-összeírás megemlíti, hogy Kovásznán „lakik szőcs, csizmadia, kerékgyártó, szabó mesterember és kovács.”⁷⁴ Nem véletlen, hogy az összeírás utolsó helyen említi a kovácsokat. Ez nem azt feltételezi, hogy elenyésző lett volna a kovácsok jelenléte a helységben, sokkal inkább azt, hogy a kovácsok nagyobb-részt a cigányok köréből kerültek ki. A mesterséget még napjainkban is jórészt „cigánykovácsságnak” nevezik az ittlakók.

Amennyiben áttekintjük a kovásznai kovácsokra utaló adatokat, feltűnik, hogy előfeltevésünk igaz. 1714-ben egy tanúvallatásban kiemelik például: „jól ismerem néhai Estefán cigányt, kovács mester ember vala, lakott az All Szegben, in vicinitatibus fellyel az néhai nobilis Bogdány Gergely úr jobbágy jószágá, Lengyel András lakik rajta, északról vicinussa az Ország utza, és tudom, hogy ezen Estefán kovács a kovásznai nemes Bogdány familiát szolgálta mesterségivel.”⁷⁵ 1833-ban a kovásznai kovács mesterséget folytató Ábri József cigányt körözték hamis pénzek terjesztéséért.⁷⁶ Néhány esztendővel később, 1846-ban a Torjáról ellopott kovács-szerszámokat a kovásznai kovácskodó cigányoknál találta meg a dulló.⁷⁷ Nyilvánvaló, hogy e cigány kovácsok ekkortájt nem a díszes kovácsoltvas kerítéseket készítették, ez a kézdivásárhelyi és szentgyörgyi céhes kovácsmesterek kiváltsága volt. Főképpen a lópatkoláshoz használt szeget, patkót, valamint a juhok nyírásához használt ollókat készítettek, amelynek nagy keletje volt a helyiek közt is. E patkolókovácsok maguk szerelték fel a lovak lábára a patkót.

A *Millenniumi emlékkönyv* még 6 kovács működését jegyzi le.⁷⁸ Annak ellenére, hogy számuk fokozatosan csökkent, még napjainkban is működik kovács Kovásznán.

---

⁷³ ROEDIGER 1999. 160.

⁷⁴ TAKÁCS 2002. 236.

⁷⁵ SÁLvt, F. 65., 1-es lelt. sz., Fasc. III., 82.

⁷⁶ SÁLvt, F. 30., 24-es köteg, VII/2., 3.

⁷⁷ SÁLvt, F. 30., 1-es köteg, II/22., 12.

⁷⁸ POTSA 1899. 184.

5. Gyapjufeldolgozás, kendertermesztés

Kovászna felső felében, a Kovászna pataka felső völgyében a 17. század első felétől fokozatosan román népesség telepedett meg. Alapfoglalkozásuk a pásztorkodás volt. Elsősorban juhtenyésztéssel foglalkoztak, bár a szakirodalom hozzájuk kapcsolja a kecsketartást is.

Az 1721-es Conscriptio Carolina Kovászna területén 671 juhról tudósít, amely a 173 tehénhez, 156 lóhoz, 256 sertéshez mérten jelentős állatállománynak tűnt már ekkor.⁷⁹ Ehhez hozzá kell tennünk, hogy az összeírók nem valószínű, hogy minden juhot számba vettek, tekintettel arra, hogy a román juhászok a legeltetés céljából juhaikkal sokszor átkeltek a Kárpátokon, vagy pedig a magas hegyi leelőkre hajtották állataikat.

A gyapjú feldolgozása az otthon maradt asszonyok feladata volt. A kovásznai híres gyapjuszövetet és posztót már régtől fogva messzi vidékekről keresték. Ezeknek előállítására elsősorban a vajnafalvi román asszonyokra hárult, akik árujukat Brassóban, sőt Bukarestben is árusították viszonteladók segítségével.

Kozma Ferenc 1879-es felmérésében kiemelte, hogy Kovásznán 12-en állandóan, 16-an pedig időszakosan foglalkoztak gyapjuszövéssel.⁸⁰ Az 1885-ös budapesti országos kiállításra mint fontos termékeket szerezték be a kovásznai híres halinaposztót és pokrócokat.⁸¹ Ez jórészt fehér és szürke, durva posztó volt, amelyet elsősorban a felső ruházathoz vásároltak a vidék kereskedői. Vajna Mihály 1892-ben az „oláh nők” által szőtt darócokat, csergéket és a szép szőnyegeket dicsőítette.⁸² A Marosvásárhelyi Kereskedelmi- és Iparkamara 1899-es felmérése Kovásznán 4 posztószövőt tartott nyilván, és a helység híres csergéjét e neves ipari fórum is számontartotta.⁸³ A *Millenniumi emlékkönyv* két posztóvanyolót tartott nyilván Kovásznán, ez is jelezte, hogy igény volt a századfordulón a gyapjuszöttek finomítására.⁸⁴ Az 1907-es sepsiszentgyörgyi székely kiállításról sem maradtak el a vajnafalvi román gyapjuszövők.⁸⁵

A gyapjú feldolgozása nem torpant meg a második bécsi döntést követően sem. Az 1940-es háromszéki újságok beszámoltak róla, hogy Kovásznán kb. 40–50 000 juhot tartanak, amely állomány esztendőnként 50 000 kiló gyapjút és 100 000 kiló túrót termel a vidék piacgazdasága számára.⁸⁶

⁷⁹ BENKÓ 1999. II. 161.

⁸⁰ KOZMA 1879. 296.

⁸¹ *Székely Nemzet*, II., 1884. ápr. 17., 59. szám.

⁸² VAJNA 1892.

⁸³ POTSA 1899. 184.

⁸⁴ POTSA 1899. 166–167.

⁸⁵ *Székely Nép*, XXV., 1907. okt. 26., 131. szám.

⁸⁶ *Székely Nép*, LVIII., 1940. nov. 23.

Bár a történeti beszámolók többsége a románság fő foglalkozásaként ismereti a szövés háziiparát, az itt lakó székelység is csatogtatta a 20. század elején még az osztovátát. Ignác Rózsa, a kovásznai születésű író így emlékszik vissza gyermekkorára Kovásznájára: „Leányai és asszonyai már az én gyermekkoromban sem hordtak székely népi ruhát. Csak a moderneskedő vonalakhoz való szövetet szőtték meg jóféle székely gyapjúból, négynyüstös osztovátán, azaz székely szövőgépen. Azóta hatalmas lendületet vett a kovásznai szövőipar, Erdély piacain ma keresett árucikk a kovásznai posztó. A kovásznai székely férfi – ellentétben az asszonyokkal – nem hagyta föl sajátságos jellegű viseletét s legalábbis vasárnapon zsinóros, fekete, magyar nadrágban és fekete dolmányban jár.”⁸⁷

A gyapjú mellett a gyapotfonal megfonása és megszövése is jelentős jövedelemhez juttatta a kovásznai asszonyokat. A Cziráky-összeírás kiemelte, hogy a brassói takácsok jó árat adtak a Kovásznán font gyapotfonalért.⁸⁸ Az itt készült gyapotszöttek is szerepeltek az 1885-ös budapesti országos kiállításra beszerzendő tárgyak listáján. Valószínű tehát, hogy szép kivitelezésű szötteket készített a gyapjújáról híres falu gyapotból is.⁸⁹

A századfordulón egy posztós, valamint 2 takács látta el a környéket szép és tartós szötteseivel.⁹⁰ A kender megtermelése és feldolgozása az egész Székelyföldön jelentős volt, de Kovásznán az átlagosnál is tovább tartott e nyersanyag termesztése és megmunkálása.

Az 1820-as Cziráky-összeírás még kihangsúlyozta, hogy a településen „Kinek kinek nagyobbbrésint kenderáztató tója vagyon, de azonkívül a bőv folyóvízbe szabadon áztathat.”⁹¹ E rövid összegezés is bizonyítja, hogy a kovásznaiak mindegyike foglalkozott kendertermesztéssel.

A len- és kenderfeldolgozás ismerete még az 1940-es években is olyan általános volt a vidéken, hogy az itteni gazdák 1942-ben elhatározták, hogy a több száz holdon termesztett len- és kenderültetvények feldolgozására külön üzemet hoznak létre. Ez ugyan tudtommal megvalósulatlan terv maradt csupán, mégis jelzi, mekkora szerepe volt e vidéken ennek az iparágnak.⁹²

---

⁸⁷ IGNÁCZ 1939. 99–100.

⁸⁸ TAKÁCS 2002. 236. A gyapot vidékünkön nem termett meg, ugyanez az összeírás kiemeli, hogy Lécfalván a megfont gyapjúért cserélte egy kereskedő. Bizonyára örmény vagy görög kereskedők segítségével jutottak hozzá ehhez az értékes anyaghoz.

⁸⁹ *Székely Nemzet*, II., 1884. ápr. 17., 59. szám.

⁹⁰ POTSA 1899. 166–167.

⁹¹ TAKÁCS 2002. 236.

⁹² *Hargitaváralja*, VII., 1942. jan. 15., 2. szám.

6. Összegzés

Gyapjú és kender, fafeldolgozás és vasmegmunkálás, malomipar és kőbányászat: a kovásznai ember maximálisan kihasználta a múltban a környezete által nyújtott lehetőségeket. A fa, a fém, a kő, a víz, valamint határközeli fekvése Kovászna számára meghozta annak az esélyét, hogy a fejlődő települések közé lépjen. A 18. századtól kezdődően tehát már nem pusztán a saját otthona szükségleteiben, hanem többletek termelésében és értékesítésében is gondolkodott az itteni ember. A környezet által nyújtott nyersanyag komplex kihasználása, felélése természetesen még nem a nagyipar modern módszereivel, hanem a háztáji gazdálkodás keretei közt jöhetett létre. Csak azok az iparágak tudtak e vidéken meghonosodni, amelyeknek megvolt a múltban is a hagyományos talajuk, és amelyekhez nem kellett messziről szállítani az alapanyagot. A regionális jelentőségre emelkedett kovásznai háziiparnak sikerült a helység határain belül és kívül piacot teremteni.

A vidéken folytatandó tárgyi néprajzi gyűjtésnek nagy ígéretei vannak. Kovászna jelentős települése volt Orbaiszéknek, az itt lakó emberek építészete és tárgyalakotó művészete magába tömöríti a szék népművészeti jellegzetességeit. Bár korán polgárosodó vidékről van szó, az orbaiszéki felmérés mesterségek sokaságát, mesterek azonosítását, izgalmas tárgypopulációs vizsgálatok kezdetét ígéri. Bízunk benne, hogy nem kell e felmérésnek a szakemberhiány és a szűkös pénzügyi keretek miatt kudarcba fulladnia.

Irodalom

BENKŐ József

1999 *Transsilvania specialis*. II. Bukarest–Kolozsvár.

BOGÁTS Dénes, Cs.

1943 Háromszéki oklevél-szójegyzék. *Erdélyi Tudományos Füzetek*, 163. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár.

DUKA János

1995 *Úti Páké Barátost. Csúfolódó székely népköltészet*. Pallas-Akadémia, Csíkszereda.

FÉNYES Elek

1840 *Magyar országnak s a hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapota statistikai és geographiai tekintetben*. VI. Pest.

GRENIER, Jean-Yves

é. n. Fogyasztás és piac a 18. században. In: Czoch Gábor – Sonkoly Gábor (szerk.): *Társadalomtörténet másképp. A francia társadalomtörténet új útjai a kilencvenes években.* Csokonai Kiadó, Debrecen, 183–190.

IGNÁCZ Rózsa

1939 Kovászna, a borvízkutak hazája. In: Uő: *Levelek Erdélyből.* Dante Könyvkiadó, Budapest, 91–102.

KOZMA Ferenc

1879 *A Székelyföld közigazgatási és közmívelődési állapota.* Budapest.

MOLNÁR István

1992 A csomakőrösi szörszita. *Néprajzi Értesítő*, LXXIV. 49.

NAGY Ferenc

1979 Vásárlaistrom. *Ethnographia*, XC. 4. 512.

NUSSBACHER, Gernot

1990 *Aus Urkunden und Chroniken. Beitrage zur siebenbürgischen Heimatkunde.* III. Kriterion Verlag, Bukarest.

ORBÁN Balázs

1869 *A Székelyföld leírása. Történelmi, régészeti, természetrajzi s népismei szempontból.* III. kötet. Ráth Mór Kiadása, Pest.

POTSA József (szerk. biz. elnök)

1899 *Háromszék Vármegye. Emlékkönyv Magyarország ezeréves fennállása ünnepére.* Kiadta Háromszék vármegye közönsége, nyomtatott Sepsi-Szent-Györgyön, a Jókai-Nyomda-Részvénytársulat nyomdájában.

ROEDIGER Lajos

1999 Életrajzom születésemtől savanyodásomig. *Acta (Siculica)* 1998/2. 156–200.

TAKÁCS Péter (szerk.)

2002 *Háromszék parasztvallomásai 1820-ból.* Erdély-történeti Alapítvány, Debrecen.

VAJNA Mihály

1892 Kovászna fürdő és környéke. *Székely Nemzet*, X. 1892. május 21. és május 22.

1935 *Feljegyzések Kovászna község múltjából az 1900. évet megelőző időkből és a kovásznai Vajna nemzetség leszármazásáról.* Sepsiszentgyörgyi Állami Levéltár, F. 65/121. – Kovásznai Vajna család iratai, 232-es lelt. szám.